

ВІДГУК

офіційного опонента **ДАНЬКА ЮРІЯ ІВАНОВИЧА** на дисертаційне дослідження Варченко Ольги Олександрівни «**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ЛАНЦЮГІВ В УКРАЇНІ**», поданої на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань **05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 051 “Економіка”**

Вивчення тексту дисертації здобувача та опублікованих наукових праць за тематикою дослідження, стали підставою для характеристики основних результатів дисертаційного дослідження та визначення його відповідності критеріям, викладеним Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами Постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 979).

Актуальність дослідження. Агропродовольчі ланцюги представляють собою складні системи, реальні причини низької конкурентоспроможності яких зумовлені низькою об'єктивних і суб'єктивних причин. Вивчення наукових основ та практичних підходів до створення та розвитку агропродовольчих ланцюгів у нинішніх умовах української економіки є актуальним унаслідок посилення конкуренції та глобалізаційних процесів, із динамічним розвитку горизонтальних і вертикальних зв'язків у розвитку сільського господарства, продовольчої сфери та об'єктів логістичної інфраструктури, а також затяжного характеру пандемії Covid-19. Перелічені процеси створюють нові можливості для удосконалення взаємодії учасників ланцюга поставок на основі оптимізації виробничої діяльності, досягнення умов задоволення економічних інтересів кожної ланки ланцюга, підвищення конкурентоспроможності агропродовольства на внутрішньому та зовнішніх ринках. За таких умов посилюється актуальність розвитку агропродовольчих ланцюгів на принципах сталості та інноваційності з метою створення доданої цінності для кінцевих споживачів, учасників ланцюга,

сільської території та держави в цілому. Ураховуючи специфіку виробництва та споживання агропродовольства виникає необхідність у обґрунтуванні великого числа альтернативних ланцюгів поставок з метою більш ефективного задоволення потреб кінцевих споживачів та посилення ринкових позицій.

Функціонування агропродовольчих ланцюгів перебуває під впливом численних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що вимагає розробки обґрунтованих інструментів адаптаційного механізму на основі використання сучасних логістичних методів та концепцій. З метою своєчасного та адекватного реагування на зміни агропродовольчого ринку, учасникам ланцюгів поставок необхідно систематизувати теоретичні основи та принципи створення ланцюгів, специфіка їх створення та складові бізнес-процесів та потоків у них. Систематизація наукових засад формування та функціонування агропродовольчих ланцюгів дозволить виділити сформування чітку та логічну структуру їх побудови, розуміння наслідків впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, а також виділити основні їх види.

Виходячи із зазначеної наукової проблеми, у нинішніх умовах існує необхідність в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та нових практичних підходів до обґрунтування організаційно-економічних засад функціонування агропродовольчих ланцюгів з метою підвищення їх конкурентоспроможності на основі інноваційності та сталості. Саме тому актуальність теми даного дисертаційного дослідження Варченко О.О. є очевидною.

Теоретико-методичні розробки автора, науково-практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення організаційно-економічних засад функціонування агропродовольчих ланцюгів, підтверджують високу актуальність теми дисертаційного дослідження Варченко Ольги Олександрівни.

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Білоцерківського національного аграрного університету, а саме: теми «Економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств АПК» (державний реєстраційний номер 0110U002313), де автором досліджено напрями та інструменти державної підтримки аграрного сектору економіки й

обґрунтовано пропозиції щодо їх модернізації на рівні сільського господарства та харчової промисловості; «Формування та розвиток агропродовольчих ланцюгів поставок в Україні: міжгалузеві аспекти дослідження» (державний реєстраційний номер 0120U103841), де автором проаналізовано особливості формування доданої вартості в сільському господарстві, харчовій промисловості та торгівлі й запропоновано напрями підвищення їх конкурентоспроможності на принципах сталого розвитку, інноваційності та кооперації, удосконалення форм і важелів державного регулювання, залучення до ланцюгів поставок агропродовольства дрібних сільгосптоваробників.

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Детальне ознайомлення із дисертацією Варченко Ольги Олександрівни дозволяє зробити висновок, що логіка дослідження визначена її метою та завданнями. Структура роботи послідовно розкриває вирішення поставлених завдань, які дозволили автору провести поглиблене дослідження теоретико-методичних засад та розроблення дієвих заходів, механізмів та інструментів щодо організаційно-економічного забезпечення функціонування агропродовольчих ланцюгів. Обґрунтованість висновків, положень і рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні, та їх достовірність підтверджується чітким окресленням об'єкту і предмету дослідження.

При проведенні дослідження автором вивчено та узагальнено значний масив наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців з питань формування та функціонування агропродовольчих ланцюгів, який дозволив обґрунтувати її позицію на необхідності розробки нових та удосконалення складових організаційно-економічного забезпечення, які будуть зорієнтовані на принципи концепції сталого розвитку та економіки знань, з метою підвищення конкурентоспроможності агропродовольчих ланцюгів на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Обґрунтованість представлених в дисертаційній роботі висновків та положень підтверджується одержаними результатами комплексного аналізу

особливостей формування агропродовольчих ланцюгів на внутрішньому та зовнішніх ринках, опрацюванням численних наукових публікацій, присвячених досліджуваній проблемі, репрезентативністю вихідної інформації, кваліфікованим використанням економічних методів дослідження, а також успішною апробацією одержаних результатів. Все це у підсумку дозволило здобувачеві забезпечити достатньо високий рівень достовірності дослідження, обґрунтованості одержаних результатів та пропозицій, спрямованих на вирішення поставлених в дисертаційному дослідженні завдань.

Теоретичною та методичною основою дослідження стали положення економічної теорії, наукові розробки з питань ціннісного підходу у формуванні агропродовольчих ланцюгів, законодавчі та нормативні акти України щодо регулювання міжгалузевих економічних відносин між його учасниками. Інформаційну базу дисертаційного дослідження становлять економічні огляди, монографії й науково-аналітичні статті вітчизняних та іноземних авторів, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях та на офіційних сайтах мережі Інтернет, особисті розробки, дослідження та результати особистих спостережень автора, закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, нормативна і довідкова література, а також наукова інформація, що має форму недрукованої продукції і розміщена у світовій комп'ютерній мережі Internet.

З метою вирішення визначених у дослідженні завдань здобувачем використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід, статистичний та порівняльний аналіз, діалектичний та абстрактно-логічний, графічні комплексні абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та оптимізаційний методи. Методологічною основою дослідження став системний підхід, який дозволив забезпечити комплексність та цілеорієнтованість дисертаційного дослідження.

Дисертаційну роботу відрізняє аргументованість та логічність викладеного матеріалу, наукова обґрунтованість теоретичних положень та фахове

використання доказової бази. Одержані результати відповідають поставленим завданням та меті дослідження. вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що представлена дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, характеризується достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності положень, висновків та рекомендацій.

3. Оцінка структури та обсягу дисертації. Дисертація оформлена згідно діючих вимог. Дисертаційна робота Варченко О.О. складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел із 263 найменувань, містить 16 таблиць, 20 рисунків та 61 додаток. Основний обсяг дисертації становить 253 сторінок комп'ютерного тексту.

У першому розділі **«Наукове обґрунтування засад і механізмів міжгалузевого збалансування продуктових ланцюгів в агропродовольчому секторі економіки»** автором систематизовано наукові засади класичної та неокласичної політекономії, уточнено поняття «агропродовольчий ланцюг» та «додана вартість». Уточнено поняття «агропродовольчий ланцюг поставок», який розглядається як сукупність учасників (партнерів), які здійснюють цілеорієнтовану діяльність на основі додержання вимог концепції сталого розвитку, інноваційного забезпечення усіх етапів ланцюга з метою ресурсощадного виробництва та формування конкурентних переваг продукції, досягнення економічних інтересів кожного учасника та більш ефективного задоволення потреб кінцевих споживачів. Систематизовано особливості функціонування агропродовольчих ланцюгів поставок, які необхідно враховувати при формуванні конкурентоспроможних ланцюгів поставок.

На основі системно-історичного аналізу етапів еволюції наукових підходів до категорії «додана вартість» автором поглиблено дефініцію «додана вартість», яка характеризує відносини між господарюючими суб'єктами, що виникають у процесі виробництва і реалізації продукції, елементи якої тісно взаємодіють між собою. Встановлено, що формування вартості агропродовольчої продукції включає в себе процес створення доданої вартості, визначення величини якої є основою оцінки ефективності діяльності економічного суб'єкта та дозволяє

встановити співвідношення вартості виробленого товару і внеску підприємства в його виробництво.

У другому розділі «Сучасний стан та тенденції формування ланцюгів вартості в агропродовольчому секторі економіки України» встановлено, що у формуванні випуску сільськогосподарської продукції найбільшу частку в структурі проміжного споживання займає вхідна сільськогосподарська продукція (близько 50 %), а найнижчу – величина податків, що зумовлено режимом оподаткування сільгосптоваровиробників. У переробній промисловості найбільшу частку в структурі проміжного споживання займає вартість вхідної сільськогосподарської продукції та харчової промисловості, що зумовлено специфікою переробної промисловості, яка здійснює первинну, вторинну переробку сільськогосподарської продукції та виробляє продукти харчування.

Виявлено, що у сфері торгівлі найвищу частку у структурі проміжного споживання займає вартість сільськогосподарської продукції, а також вартість товарів оптової та роздрібною торгівлі, тобто перепродаж. Це свідчить про невирішеність питань забезпечення цінової збалансованості, еквівалентності міжгалузевого обміну, що негативно позначається на структурних взаємозв'язках агропродовольчого комплексу.

Доведено провідну роль сільського господарства в економіці країни, яке забезпечило зростання своєю частки у структурі ВДВ в цілому по національному господарству на 3,4 в.п., яка є найбільшою за значення. Виявлено, що за 2010–2018 рр. у структурі валової доданої вартості нефінансових корпорацій – сільськогосподарських підприємствах, знижується частка заробітної плати, темпи зростання якої нижчі, ніж валового прибутку, що доводить про прибутковість більшості суб'єктів підприємницької діяльності.

Розраховано, що за період аналізу суб'єкти харчової промисловості забезпечили зростання ВДВ в основних цінах в 1,7 рази, однак з урахуванням дефлятора за цінами 2000 р., ріст забезпечено лише на 50 %. Позитивним є те, що частка ВДВ у загальній структурі збільшилася на 1,6 в.п., отже, це слугує

підтвердженням посилення ролі суб'єктів харчової промисловості у формування доданої вартості агропродовольчого ланцюга.

Виявлено посилення ролі оптової та роздрібної торгівлі у формуванні доданої вартості агропродовольства, оскільки її частка зростала в загальній структурі як в основних цінах, так і в цінах 2000 р. Така тенденція вимагає запровадження інструментів відновлення еквівалентного міжгалузевого обміну в агропродовольчому секторі економіки.

У третьому розділі **«Обґрунтування напрямів удосконалення організаційно-економічних засад функціонування агропродовольчих ланцюгів поставок в умовах невизначеності»** обґрунтовано складові системи моніторингу агропродовольчого ринку на державному рівні, висвітлено індикатори та джерела їх одержання, періодичність надання інформації. Запропоновано напрями встановлення взаємозв'язку між інформаційним наповненням на мікро- і макрорівнях, який передбачає формування системи фінансової звітності про результати виробничо-фінансової діяльності суб'єкта господарювання в сфері агробізнесу та розрахунок показника доданої вартості.

З метою створення сприятливих умов для трансформації товарних ОСГ у підприємницькі структури доцільно для господарств населення, що здійснюють продаж сільгосппродукції, передбачити запровадження спрощеної системи оподаткування, як по відношенню до фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність на основі патентів (ліцензій).

Обґрунтовано на державному рівні передбачити державні програми підтримки суб'єктів харчової промисловості. Окрім цього запропоновано запровадження регіональних державних програм підтримки підприємств харчової промисловості в межах реалізації стратегії смарт-спеціалізації, які передбачатимуть виділення фінансових ресурсів на модернізацію їхньої матеріально-технічної бази на конкурсній основі; на місцевому рівні доцільно передбачити нульову ставку на сплату земельного податку для новостворених підприємств харчової промисловості упродовж 5 років, а також пільги при сплаті

податку на нерухомість та транспортного податку в розмірі 50 % від його розрахункової величини.

4. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи

Наукова новизна сформульованих в дисертаційній роботі основних положень, висновків і рекомендацій полягає в тому, що в сукупності вони вирішують важливу наукову проблему – обґрунтування організаційно-економічних засад функціонування агропродовольчих ланцюгів. Найсуттєвішими науковими результатами дисертаційного дослідження, які характеризуються науковою новизною, є наступні:

вперше:

запропоновано комплексний підхід до формування інструментів державного регулювання сільського господарства та харчової промисловості, який на відміну від існуючого передбачає: надання доплати за приріст поголів'я корів молочної та м'ясної продуктивності високотоварним селянським господарствам та сільськогосподарським підприємствам; дотації на компенсацію відшкодування частини витрат, пов'язаних із будівництвом нових виробничих потужностей, а також надання податкових пільг по загальнодержавним та місцевим податкам, що сприятиме нарощення обсягів товарної пропозиції сільгоспсировини за окремими видами та модернізації виробничих переробних потужностей;

удосконалено:

інформаційно-аналітичне забезпечення створення доданої вартості вагропродовольчих ланцюгах, що передбачає: на макрорівні – визначення випуску продукції методом «витрати-випуск» за елементами витраті видами економічної діяльності; на мікрорівні – розрахунок показника доданої вартості у фінансовій звітності; застосування фінансової концепції звітності, що містить інформацію про залишки, витрати на виробництво, реалізацію продукції за економічними елементами та фінансові результати з метою узгодження показників фінансово-господарської діяльності підприємства та національних рахунків, що сприятиме об'єктивному визначенню величини показника доданої вартості;

систематизація чинників середовища функціонування агропродовольчих ланцюгів на зовнішніх ринках, які на відміну від існуючих визначає вплив пандемії COVID-19, товарної структури експорту та імпорту, величини недоотриманої доданої вартості, урахування яких у стратегічних програмах розвитку аграрного сектору сприятиме підвищенню конкурентоспроможності ланцюгів поставок агропродовольства;

рекомендації щодо формування регіонального логістичного інтегрованого розподільчого центру сільськогосподарської продукції на основі механізму державно-приватного партнерства, який на відміну від існуючих характеризується можливістю об'єднати в єдиний логістичний ланцюг виробничі та технологічні процеси, збут продукції через товарні біржі, а також надання інформаційно-аналітичних, консалтингових і фінансових послуг, що сприятиме підвищенню цінності товарного потоку на кожному рівні агропродовольчих ланцюгів;

набули подальшого розвитку:

підхід до дефініції сутності доданої вартості агропродовольчої продукції, яка розглядається як економічна категорія, що характеризує на етапі її формування потенційну цінність за суспільними та корпоративними затратами, а на етапі актуалізації – ринкову цінність у грошовому еквіваленті, а також специфіку натурального виробництва в сільських домогосподарствах, де відсутні інструменти виділення доданого продукту від необхідного та відшкодування спожитого капіталу;

методичні підходи до визначення еквівалентності міжгалузевих відносин в агропродовольчому ланцюзі, а саме: сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі на основі порівняння номінальної та реальної галузевої структури формування ВДВ, що забезпечить об'єктивний розрахунок величини втрат від порушення еквівалентності обміну.

5. Наукове та практичне значення роботи, використання результатів дослідження

Наведені у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації мають теоретичну та практичну значущість.

Наукова цінність результатів проведеного дослідження полягає в тому, що викладені теоретичні положення дозволяють сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічних засад функціонування агропродовольчих ланцюгів в аспекті підвищення їх конкурентоспроможності.

Основні наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження набули практичного застосування, зокрема пропозиції: щодо підвищення конкурентоспроможності та сталості агропродовольчих ланцюгів поставок із високою доданою вартістю на основі посилення розвитку інтеграції та кооперації із фермерськими господарствами сімейного типу були використанні Департаментом агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації при розробці Комплексної програми розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2021–2023 роки «Дієвий аграрій – успішна громада»; щодо запровадження дотації за приросну голову корів м'ясного напрямку продуктивності, що сприятиме нарощенню поголів'я великої рогатої худоби спеціалізованих м'ясних порід, формуванню стабільної сировинної бази м'ясопереробних підприємств і, відповідно, збільшенню доданої вартості в м'ясопродуктових ланцюгах поставок були розглянуті та прийняті до практичного застосування підприємствами Національної асоціації виробників м'яса та м'ясопродуктів України «Укрм'ясо»; щодо методики моніторингу ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, що передбачає ведення спостереження за низкою показників товароруку від виробника до кінцевого споживача та були використані при складанні щотижневих кон'юнктурних оглядів ринків сільськогосподарської продукції; щодо обліку та оподаткування доданої вартості суб'єктів господарювання, які є учасниками агропродовольчого ланцюга, використовуються у навчальному процесі Білоцерківського національного аграрного університету.

6. Повнога викладення положень дисертації у опублікованих працях.

За результатами дослідження опубліковано 14 наукових праць загальним обсягом 15,19 друк. арк. (14,07 друк. арк. належить автору), зокрема: 8 статей у наукових фахових виданнях (загальним обсягом 10,81 друк. арк., автору належить

10,41 друк. арк.), 4 статті у виданнях іноземних держав (загальним обсягом 3,97 друк. арк., автору належить 3,25 друк. арк.) та 2-х тезах конференцій (загальним обсягом 0,41 друк. арк.).

7. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

1. Позитивно оцінюючи пропозицію автора щодо запровадження комплексу заходів та інструментів державної підтримки підприємств харчової промисловості, вважаємо, що варто було обґрунтувати фінансові можливості державного та регіонального бюджетів щодо їх практичної реалізації.

2. Дисертантка в другому розділі наголошує на невирішеності питань забезпечення цінової збалансованості, еквівалентності міжгалузевого обміну, що негативно позначається на структурних взаємозв'язках агропродовольчого комплексу. Вирішити проблему автор пропонує комплексом економічних та організаційних інструментів, однак поза увагою залишається питання відносин між учасниками на кожному рівні агропродовольчого ланцюгів (горизонтальних зв'язків).

3. Поділяємо думку дисертантки щодо використання такого інструменту державної підтримки, як відшкодування ПДВ, лише для стимулювання галузей з високим рівнем доданої вартості та продукції, щодо якої відчувається нестача на внутрішньому ринку, а саме – свинарства, молочного та м'ясного скотарства. Водночас доцільно було б розрахувати його ефективність у відродженні зазначених галузей.

4. Заслуговує на увагу пропозиція автора щодо формування системи моніторингу функціонування агропродовольчих ланцюгів, обґрунтованість якої включає обґрунтованість щодо уніфікації форм статистичної звітності та методичних підходів. Разом з тим, необхідно було більш чітко виділити структуру формування та накопичення інформації на локальному, регіональному та національному рівнях.

5. Як свідчать результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців у нинішніх умовах прояву пандемії Covid-19 відбувається посилення ризиків у функціонування агропродовольчих ланцюгів як на внутрішньому, так й зовнішніх

ринках. Автором узагальнено негативний вплив пандемії, однак не проведено комплексне дослідження ризиків та інструментів мінімізації їх негативного впливу.

Слід зазначити, що наведені зауваження не знижують наукового та практичного значення дисертаційного дослідження Варченко Ольги Олександрівни та не впливають на позитивну оцінку роботи.

8. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація відповідає встановленим вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій, є самостійно виконаним науковим дослідженням

Дисертація складається зів ступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Наукові положення, висновки і пропозиції щодо розробки організаційно-економічних засад функціонування агропродовольчих ланцюгів сформульовані й обґрунтовані автором особисто. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті положення, які є особистими розробками здобувача.

9. Загальний висновок.

Дисертація Варченко Ольги Олександрівни на тему: «Організаційно-економічні засади функціонування агропродовольчих ланцюгів в Україні» є завершеним науковим дослідженням, відзначається науковою новизною і практичною цінністю. Обґрунтованість основних наукових положень, висновків і пропозицій узгоджується із темою дисертації. Дисертація є завершеною, цілісною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, яка має теоретико-методичне та практичне значення для розробки заходів щодо удосконалення організаційно-економічних засад функціонування агропродовольчих ланцюгів. Опубліковані наукові праці відповідають змісту дисертації та у повній мірі характеризують науковий доробок автора. Виявлені зауваження та пропозиції не знижують загального високого рівня дисертаційного дослідження.

Отже, враховуючи актуальність теми, наукову новизну, теоретичне обґрунтування, вихідні положення, практичне значення, а також одержані результати дисертаційного дослідження, можна зробити висновок про те, що

дисертаційне дослідження Варченко Ольги Олександрівни на тему «Організаційно-економічні засади функціонування агропродовольчих ланцюгів в Україні», відповідає чинним вимогам, які висуваються до кандидатських дисертацій (пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567), а її автор, Варченко Ольга Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 – «Економіка».

Офіційний опонент
Проректор з наукової роботи
Сумського національного
аграрного університету,
д.е.н., професор

Юрій ДАНЬКО